Arūnas Acus

Deviantinis elgesys

Santrauka

Šio straipsnio tikslas – pateikti ir aptarti deviantinio elgesio sampratą, kuri išsikristalizavo per keletą paskutiniųjų dešimtmečių. Deviantinis elgesys – tai polideterminuotas reiškinys, atspindintis skirtingo lygmens kintamųjų dydžių sąveiką. Šiems dydžiams priskirtini makrosociologiniai, socialiniai-psichologiniai ir individualūs asmenybės veiksniai. Pripažįstant, kad konformistai ir deviantai turi tuos pačius esminius komponentus, straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas ne normoms, ne grupėms ar visuomenei, o individams. Tyrinėjant įvairius deviantinio elgesio atsiradimo ir raidos tipus ypač svarbi simbolinio interakcionizmo perspektyva. Deviantinio elgesio dinamika sunkiai suprantama neįsisąmoninus santykių tarp deviantinio veiksmo ir asmens identifikavimosi, nes asmuo aktyviai kuria savo koncepciją. Savo identitetą jis kuria derindamas įgytą patyrimą su jam svarbių kitų asmenų nuomone. Šiuo atveju asmuo nėra vien pasyvus *žymėjimo* reakcijų fiksuotojas, jis sugeba įvertinti savo veiksmus, remdamasis savojo *Pats* koncepcija, atmesdamas ar pripažindamas aplinkinių sprendimus, galinčius daryti įtaką savęs supratimui.

***

Visuomenės tyrinėtojai visą laiką siekė išsiaiškinti, kodėl kai kurie nariai pažeidžia visuotinai pripažintas normas ir taisykles. Antai veikale *Valstybė* Platonas aprašinėja deviacijas Atėnų visuomeninėje kultūroje, o A.Comte'as sukuria savarankišką mokslą panašioms socialinėms problemoms tyrinėti. Dabartiniai socialinės srities filosofai daug dėmesio skiria socialinės tvarkos ir dezorganizacijos, socialinės kontrolės ir individo laisvės, konformiškumo ir deviacijos tyrimams.

Individai (ir visa visuomenė) pasaulį suvokia ir interpretuoja pasitelkę vyraujančios kultūros sąvokas ir kategorijas. Tad kultūra yra tarsi pasaulio suvokimo antsluoksnis. Šį teiginį būtų galima pagrįsti tikrosios deviantų prigimties analize. Deviacija ilgą laiką buvo suprantama kaip tam tikras individo požymis, kaip būdinga asmens raiška ar elgesys: delinkventas, homoseksualas, protiškai atsilikęs ir pan. Šią nuostatą ilgą laiką gynė pirmieji socialinės patologijos teoretikai (19; 2), ja vis dar remiamasi atliekant klinikinius ir kriminologinius tyrimus. Sociologams deviacija yra veikiau socialinių situacijų, socialinių sistemų, o ne individo formali nuosavybė. Iki šiol dar neturime visuotinai pripažinto deviacijos turinio apibrėžimo. Vis dėlto ryškėja dvi savybės, padedančios apibūdinti šį reiškinį(5; 120). Pirmoji iš jų parodo , kad deviacija yra vyraujančių normų pažeidimas; normos apibrėžiamos kaip tam tikra seka: religinės normos skatina erezijas, įstatyminės normos – kriminalinius nusikaltimus, sveikatos normos atveria kelią ligoms, kultūros normos ugdo ekscentrikus ir t.t.

Normos reglamentuoja daugelį socialinių situacijų, todėl jų apibrėžimas yra labai platus, apimantis visas socialinio gyvenimo sferas (13; 518). Pvz., aptinkamos socialinių klasių deviacijos (kai pažeidžiami socialinės klasės norminio elgesio lūkesčiai), situacijų deviacijos (kai pažeidžiamos draugų grupės normos). Antroji savybė išryškina deviaciją kaip *stigmos*

normomis ir vertybėmis. Sąvokos "žiaurus", "amoralus", "brutalus" ir pan. priskiriamos tiems individams, kurie veikiausiai savo elgesį vertina remdamiesi visai kitomis kategorijomis, suteikdami jam visai kitas prasmes. Dažnai deviantai nepakankamai vertinami kaip natūrali socialinio gamtovaizdžio dalis, kurią galima jausti ir pažinti. Šis deviantų "pažinimas", žinoma, yra problemiškas, nes jų elgesys sukrečia stebėtojo kasdienines moralines schemas ir normas. Pastebima ir kita tendecija, kuri romantinėmis spalvomis piešia deviantinio elgesio stilių, įvertindama jį kaip "vertingą", "jaudinantį". Paprastai tokį deviantinio elgesio vertinimą pateikia žmonės, kurie niekados nėra buvę tuo, ką jie atvaizduoja savo scenarijuose ar romanuose.

Kartais ima atrodyti, kad 1950-1960-aisiais metais susiformavusi skeptiška *etikečių klijavimo* teorijos revoliucija, skirta įveikti ortodoksinei kriminologijai, traktuojančiai deviaciją kaip nedviprasmišką reiškinį (paaiškinamą kaip individualios psichologijos ar net genetinio paveldimumo produktą), Lietuvai darė menką įtaką. Kitaip tariant, dažnai keliame tik motyvacijos ir elgsenos klausimus: "kodėl jie tai padarė?", "kokie žmonės jie yra?", "ar galima jiems uždrausti vėl taip elgtis?" *Etikečių klijavimo* teorijos šalininkai deviacijos proceso tyrimui pritaiko naują reliatyvizmą, sutelkdami dėmesį į tuos klausimus, kurie anksčiau paprasčiausiai buvo ignoruojami: "kodėl egzistuoja tam tikra taisyklė, kurios pažeidimas sukuria deviaciją?", "kokie procesai lemia patį devianto įvardijimątu ir sankcijų jam taikymą?", "kokius padarinius individui ir visuomenei turi šių sankcijų taikymas?"(5;273). Šių problemų nagrinėjimas tikrai praturtintų mūsų požiūrį į deviaciją. Kita problema yra ta, kad daugelis deviantinio elgesio tyrinėtojų turi menką ryšį su deviantiniu pasauliu, todėl visapusiškas šio reiškinio tyrimas vyksta sunkiai. Tai, kad tyrinėtojas remiasi tais pačiais apibrėžimais, kuriuos pateikia deviantas, nereiškia, kad jis susitapatina su subjekto situacijos apibrėžimais; tyrinėtojo tikslas - pagrįstai atskleisti devianto požiūrį į pasaulį. Deviantų pasaulis turi savus esminius dėsnius, pasitenkinimus ir prasmes, kurias privalo perteikti mokslininkai. Tokio požiūrio pavyzdys yra tinkamai nusakytas H.Beckerio knygoje *Outsiders*, kurios pavadinimas tiksliai apibrėžia abi puses, t.y. kad deviantai yra ne tik "kitapusiniai", bet ir konvenciški asmenys , jeigu juos vertinsime deviantinės subkultūros žmonių akimis. Toks problemos suvokimas padeda išsamiau atskleisti ne tik deviantinio asmens, bet ir viso reiškinio perspektyvas.

Literatūros sąrašas

1.Becker H. Outsiders: Studies in the sociology of deviance. N.Y. 1963.

2.Blumeris H. Simbolinio interakcionizmo metodologinės nuostatos.- Sociologija. Mintis ir veiksmas.Klaipėda, 1998/2.

3.Clinard M. Sociology of deviant behavior. N.Y.1979.

4.Cohen A. Deviance and control. N.Y.1966.

5. Dictionary of Sociology. Oxford. 1994.

6.Durkheim E. The normal and the pathological.- In: Theories of deviance.Illinois.1994.

7.Eysenck J.Crime and personality. - In: Clinical criminology: Theory, research and practice.1990.

8.Foucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas.Vilnius.1998.

9.Lemert E. Social pathology.N.Y.1951.

10.Lemert E. Primary and secondary deviation.-In: Delinquency, crime and social process.N.Y.1969.p.603-609

11.Matza D. Becoming deviant. N.Y. 1969.

12.Mead G. Savimonė.-Sociologija. Mintis ir veiksmas.Klaipėda, 1998/2.

13.Menard S. A developmental test of Mertonian anomie theory.- In: Crime and delinquency. 1995.p.136-175.

14.Merton R. Criminology.- In: Criminology. Beverly Hills.1997.p.517-525.

15.Merton R. Socialinė struktūra ir anomija.- Sociologija.Mintis ir veiksmas. Klaipėda, 1997/1.

16.Pampel F. National context, social change, and sex differences in suicide rates.- In: American sociological review.1998.p.744-764.

17. Suslavičius A. Socialinė psichologija. Vilnius.1998.

18.Sutherland E., Cressey D. A sociological theory of criminal behavior.- In: Delinquency, crime and social process.N.Y.1969, p. 426-432.

19.Sutherland E., Cressey D. Criminology. Philadelphia. 1970.

20.Thorlindsson T., Bjarnason T. Modeling Durkheim on the micro level: A study of youth suicidality. - In:American sociological review. 1998, p. 94-110.

21.Traub S., Little C. Theories of deviance. N.Y. 1994.

22.Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius. 1997.

23.Winfree T.,Backstrom T. Social learning theory, self-reported delinquency, and youth gangs.- In: Youth and society. 1994, p. 147-177.